

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی با ارزش‌های روستایی در نواحی حومه‌ای (مورد مطالعه: روستاهای بخش لواسانات شمال تهران)

سعید نصیری زارع^{۱*}، وحید ریاحی^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۱۰

اطلاعات مقاله چکیده

تردیدی نیست که در سال‌های آینده ارزش‌های روستایی نسبت به سال‌های گذشته بیشتر مشخص و مورد توجه قرار بگیرد. زیرا که توزیع و پراکندگی جمعیت شهرها و روستاهای پیرامون آن‌ها که موجب بروز مشکلات متعددی گشته و توجه به این سکونتگاه‌ها به عنوان مناطقی سالم، ارزان، آرام و سکونتگاهی که منشأ پیدایش سکونتگاه‌های شهری بوده، بیشتر گردد. اما در ارتباط با ارزش‌های روستایی موضوعی که می‌تواند در این ارتباط مشخص گردد، تغییر کارکرد نواحی روستایی به خصوص در مناطق پیرامون شهرها و ارزش‌های این مناطق روستایی است. مشخص است اگر چنانچه ارزش‌های موجود در مناطق روستایی شناسایی و تغییرات کارکردی در این نواحی همسو با ارزش‌های این مناطق باشد، می‌تواند به عنوان فرصتی برای توسعه در این نواحی به شمار آید. تحقیق به بررسی ارزش‌های روستایی در نواحی روستایی بخش لواسانات پرداخت. تحقیق کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی بود. بررسی تحولات کارکردی از بررسی متون اسنادی و مصاحبه با افراد آگاه و برای بررسی مهم‌ترین ارزش‌های روستایی نیز از مصاحبه هدفمند و مشاهده میدانی استفاده شد. همچنین در بخش دوم تحقیق از پرسشنامه محقق ساخته استفاده و ۹ نقطه روستایی نیز به عنوان جامعه هدف و ۲۱۴ خانوار به عنوان نمونه انتخاب شدند. نواحی روستایی از ارزش‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و تاریخی برخوردار هستند. تغییرات کارکردی در روستاهای نزدیک به نواحی شهری، به دلیل جمعیت‌پذیری بالا و نزدیکی به نواحی شهری بیشتر بوده و به علاوه در روستاهایی که در فاصله دورتری از نقاط شهری قرار داشته‌اند، به دلیل جمعیت‌پذیری و دگرگونی اجتماعی پایین، بافت سنتی و اجتماعی روستا در طول زمان تغییرات کارکردی کمتری صورت گرفته است. بنابراین به طور کلی ارزش‌های روستایی که در مناطق روستایی مورد مطالعه بررسی شدند، به عنوان توانمندی‌های روستایی معرفی می‌گردند که در صورت توجه به این ارزش‌ها و تغییرات کارکردی که بتواند همسو با این ارزش‌ها باشد، می‌تواند به عنوان رویکردی مناسب برای توسعه درون‌زا در مناطق روستایی باشد.

دوره ۳، شماره ۸، تابستان ۱۴۰۱

صص ۱-۱۸

DOR:20.1001.1.27173747.1401.3.8.1.8

کلید واژه‌ها: کارکرد روستا، تغییرات کارکردی، ارزش‌های روستایی، روستاهای حومه‌ای، بخش لواسانات.

مقدمه

شهرنشینی و گسترش سریع آن، منجر به تغییرات بزرگی در مناطق روستایی و مناظر آن در سطح جهانی شده (Wang et al, 2017: 1; Hersperger & Bürgi, 2009; Gude et al, 2006) و به رغم توجه و بررسی تغییرات و افزایش توجه به مناطق روستایی در سه دهه گذشته، همچنان تغییرات آن به عنوان یک چالش اساسی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته بوده است. بیشتر ارتباطات شهری و روستایی به واسطه نزدیکی فیزیکی شکل می‌گیرد (Partnerships, 2013: 24) و از همین رو با توجه به آن که اغلب روستاها با فضاهای شهری تعامل دارند (Furdui et al, 2011: 486)، لذا کارکرد و تغییرات روستایی در نواحی نزدیک به شهرها به دلیل ارتباط گسترده با این نواحی بیشتر بوده و افزایش ارتباط و تعامل میان مناطق شهری و روستایی، منجر به تغییرات بزرگی در این روستاها می‌گردد (McHale et al, 2015; Pickett & Zhou, 2015). تغییرات کارکردی و ساختاری در مناطق مختلف متفاوت بوده و این تغییرات در مناطق دورافتاده کاهش یافته و لذا نواحی حومه‌ای و پیرامون نواحی شهری به واسطه فاصله اندک با نواحی شهری و گسترش شهرنشینی به شهرها تبدیل و یا تبدیل به بخشی از یک شهر می‌شوند (Tan & Li, 2013: 170-171; Shan, 2000). این تغییرات به صورت گسترش فیزیکی و کالبدی روستا، افزایش کارکردها و افزایش جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی مشخص می‌شود. با این تفاسیر شکل‌گیری، رشد و تحول سکونتگاه‌ها در مناطق مختلف کشور، متأثر از ساخت و روابط (محیطی-اکولوژیکی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، کالبدی-فضایی، نهادی-اداری) می‌باشد که بررسی، شناخت، تبیین و تفسیر تحولات ساختاری-کارکردی ناشی از نقش‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی می‌تواند گام مؤثری در توسعه و پویایی آن‌ها باشد (رحمانی فضلی و پریشان، ۱۳۸۸: ۱۰۲ و ۱۲۳).

نواحی حومه‌ای پیرامون شهرها امروزه جدا از تحولات کارکردی خود (به واسطه گسترش شهرنشینی)، همچنان به عنوان نواحی روستایی که ساختار و چشم‌انداز آن متفاوت از نواحی شهری بوده، به عنوان نواحی روستایی شناخته می‌شوند. این واحدهای جغرافیایی شامل: مردم، مکان، فضا، بهره‌وری و فعالیت‌های چندگانه (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، کشاورزی، دامپروری) هستند (Andrew et al, 2007: 56) که به واسطه تأمین کننده بسیاری از نیازهای زیستی، سکونت و اقتصادی ساکنان جامعه روستایی، از ابعاد مختلف اقتصادی، کالبدی و فضایی قابل بررسی و مطالعه هستند (Keith, 2007). این نواحی همچنین به واسطه ماهیت خود، دارای ارزش‌های نهفته‌ای هستند که این ارزش‌ها به دلیل نقشی که در بیان هویت و ماهیت جامعه دارند، دارای اهمیت هستند (کوششگران و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۹). ارزش‌ها اغلب خود نه به عنوان موضوعی مستقل، بلکه به مثابه ابزاری مناسب برای سنجش وضعیت و تحلیل آثار همواره مورد توجه و اهمیت بوده‌اند (سامه، ۱۳۹۰: ۴۷۲). قابلیت‌ها و ملاک‌های ارزشمند بودن یک روستا در ۳ حوزه زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی قابل طبقه‌بندی هستند. بدین ترتیب اگر چنانچه این ارزش‌ها به عنوان ارزش‌های ثابت و پایدار در این نواحی که امروزه کمتر به آن توجه می‌شود، شناسایی و بازشناسی شوند می‌توانند به عنوان امکان و فرصتی برای توسعه این نواحی به شمار روند پس لذا مطلوب است برنامه‌ریزی روستایی در راستای همین ارزش‌های ثابت و پایدار در نواحی روستایی باشد.

نواحی کوهستانی بویژه در مناطق نزدیک به حوزه‌های شهری از جمله مناطقی‌اند که در چند دهه اخیر به شدت دچار تغییرات کارکردی شده‌اند. نواحی روستایی و کوهستانی دامنه‌های جنوبی البرز از جمله این مناطق‌اند. ناحیه روستایی مورد مطالعه به لحاظ موقعیت طبیعی در یک منطقه کوهستانی قرار دارد. وجود رودهای پرآب و چشمه‌ها که حاصل

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی و غیره/نصیری زارع و ریاحی

ذوب شدن برف‌ها و یخچال‌های رشته کوه‌های البرز می‌باشد محیطی بکر و خوش آب و هوا را مهیا ساخته و همچنین باعث رونق کشاورزی در طول این رودها شده است. اما با گذشت زمان و با بروز تغییراتی مانند گسترش شهرنشینی در تهران و افزایش اوقات فراغت و نیاز مردم به تفریح و فضای طبیعی و سالم باعث شده که این منطقه کوهستانی با تغییر در ساختار و کارکرد روستایی مواجه شود. روستاهای بخش لواسانات نیز از این تغییرات مستثنا نبوده و در گذر زمان برای بقا، خود را با شرایط جدید وفق داده و همزمان با تغییر در بافت و کالبد و ساختار شهری، کارکردهای روستایی متناسب با آن‌ها تغییر کرده و ساختار جدیدی را به وجود آورده است تا موجبات ادامه‌ی حیات خانوار و توسعه‌ی همزمان روستاها را فراهم کند. گردشگری و خانه‌های دوم در این روستاها باعث گسترش افقی روستاها ساخت‌بنا و خانه‌ها در چند طبقه شده و بدین ترتیب گونه‌های خاص مساکن، متفاوت از الگوی بومی شکل گرفته و گسترش یافته و درکنار آن نظام کاربری اراضی نیز متحول شده است. تغییر کاربری‌ها عمدتاً به سمت مسکونی و کاهش اراضی کشاورزی و دامی و افزایش مساحت کاربری تجاری و خدماتی و تفریحی در روستاها بوده است. بنابراین این تغییرات باعث شده تا نقش روستاهای این ناحیه که نقش کشاورزی بوده است به روستاهایی با نقش غالب گردشگری و ایجاد ساخت‌وساز خانه‌های دوم برای شهروندان تهرانی تبدیل شود. بنابراین با توجه به روشن‌تر شدن این موضوع که سکونتگاه‌های روستایی در طول زمان همواره دستخوش تغییرات کارکردی در ابعاد مختلف بوده‌اند و این که در روستاها ارزش‌هایی وجود دارند که امروزه کمتر شناخته شده‌اند و یا اصلاً توجهی به آن‌ها نمی‌شود، پژوهش حاضر در پی پاسخ به سؤالات زیر است:

– ارزش‌های وضع موجود در نواحی روستایی مورد مطالعه کدام‌اند؟

– چه ارتباطی میان ارزش‌های روستایی و تغییرات کارکردی در نواحی روستایی مورد مطالعه وجود دارد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

کارکرد در جغرافیا بطور عمده اثر و نقشی است که هر عنصر و پدیده در فضای جغرافیایی برعهده دارد (بهفروز، ۱۳۷۸: ۵۸). هر کارکرد نتیجه و برآیند ساختارهای خاص است که ابعاد این عرصه‌ها می‌تواند از مقیاس بزرگ (جهانی یا کشوری) تا انواع واحدهای زراعی، در تغییر باشد. این ساختارها ثابت نیستند و می‌توانند با تغییر ارزش‌ها و سپس با تغییر کارکردها و روندهای اجتماعی-اقتصادی، کم و بیش دگرگون شوند. در رده‌بندی‌های کارکردی سکونتگاه‌ها، کارکردهای غالب، مورد تأکید قرار می‌گیرد. در همین ارتباط برخی محققان کارکرد سکونتگاه‌های روستایی را شامل، کارکرد سکونتی، اقتصادی-تولیدی، خدماتی-تسهیلاتی و کارکردهای استراحتگاهی-ارتباطی طبقه‌بندی می‌کنند (سعیدی، ۱۳۸۱: ۱۰۷-۱۰۵). این کارکردها ثابت و ایستا نبوده و در جریان زمان، دگرگون می‌شوند. این تحول می‌تواند متأثر از عوامل درونی یا بیرونی باشد. تجربه نشان داده است تغییر در کارکرد یک سکونتگاه در اثر عوامل بیرونی، بصورت گسترده و سریع خواهد بود و به تناسب نفوذ جریان تأثیر گذار امکان از بین رفتن کارکردهای قبلی یا ایجاد تغییرات اساسی در آن‌ها وجود خواهد داشت (آمار، ۱۳۸۳: ۷۳). در ارتباط با سکونتگاه‌های روستایی، کشاورزی در طول قرن‌ها نه تنها به عنوان منبع اصلی اشتغال، بلکه نیروی پیش برنده اقتصاد روستایی و عامل مؤثر و فراگیر در سازماندهی جامعه و فرهنگ روستایی نیز بوده است. با این وجود، مؤلفه اصلی بازساخت نواحی روستایی در خلال قرن گذشته، تحول اساسی کشاورزی در کشورهای توسعه یافته بوده است که شاهد گذار کشاورزی از مرکز به حاشیه زندگی روستایی بوده است. چنان که بیشتر ساکنان نواحی روستایی این وضع را تجربه کرده‌اند (Hogart & Paniagua, 2001: 41). این واحدهای جغرافیایی در کنار کارکرد و ساختار متنوع خود که ملاک تشخیص تفاوت بین نواحی خود هستند، دارای ارزش‌ها و

قابلیت‌های نهفته‌ای نیز هستند که می‌توان آن را در مؤلفه‌های اصلی تشکیل دهنده آن بازشناخت؛ این ارزش‌ها به شکل فعال در سراسر بافت و محیط حضور داشته و بازشناسی آن‌ها به این دلیل اهمیت دارد که می‌توان بر مبنای آن‌ها، قابلیت‌های آن محیط را که بر شکل‌گیری زندگی انسان مؤثرند، درک کرد.

ارزش‌های روستایی در واقع شناسایی منابع کم‌ارزش و با ارزش که در روستاها وجود دارند. ارزش‌ها در مناطق روستایی به صورت زیر می‌توانند تقسیم می‌شوند:

ارزش‌های زیست‌محیطی بیشتر در ارتباط با محیط بصری در محیط‌های روستایی بوده است. این موضوع در گردشگری و توسعه فعالیت‌های مرتبط به آن به خصوص در قرن ۱۸ زمانی که دیدن مناظر جذاب و زیبا رونق پیدا کرد، اهمیت پیدا کرد. در مقابل ارزش‌های فرهنگی شامل ویژگی و خصوصیات فرهنگ محلی در یک منطقه خاص، دارای پتانسیل توسعه که بیشتر با موقعیت و محتوای خاص تأکید شده است. فرهنگ محلی اغلب با منابع طبیعی، اجتماعی و تاریخی یک فضا ارتباط دارد و می‌تواند بیش از مناطق دیگر دارای مزیت رقابتی باشد. از این منظر فرهنگ و همچنین میراث فرهنگی با توجه به پتانسیل توسعه اقتصادی، جامعه‌شناختی، زیست‌محیطی یا ارزش آن نیز می‌تواند تعریف شود، از این روی مفهوم «ارزش فرهنگی» که هدف آن تأکید بر پتانسیل توسعه و اشکال مختلف فرهنگ و میراث فرهنگی یک منطقه خاص است تعریف می‌شود (Hribar and Lozej, 2013).

اساساً فرهنگ روستایی یکی از مهم‌ترین عوامل تحقق توسعه است، از این رو، توسعه فرهنگی نیز یکی از پیش شرط‌های بنیادی تحقق توسعه و هم یکی از آرمان‌های بنیادی توسعه در هر جامعه و به خصوص نواحی روستایی است؛ از همین رو بیشتر صاحب نظران توسعه، از جمله کارگزاران و مسئولان سازمان ملل متحد، تأکید خاصی بر فرهنگ به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تحقق توسعه دارند (نقوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۳). همچنین ارزش‌های اجتماعی واقعیت‌ها و اموری را تشکیل می‌دهند که مورد خواست و آرزوی بیشتر افراد جامعه هستند. ارزش‌های اجتماعی مواردی است که تقریباً مورد پذیرش همگان است. ارزش‌های اجتماعی در جامعه مطلوبیت دارند و بیشتر با ذهن و کمتر با دنیای مادی ارتباط پیدا می‌کند. می‌توان گفت ارزش‌های اجتماعی شامل همه چیزهایی است که مورد توجه و علاقه انسان است. هر امر پسندیده یا ناپسند مادی یا معنوی که دارای قدر و قیمت باشد و به گونه‌ای نیازهای انسان را برآورده، هر چیز گرانبها و سودمند چون تجربه، مهارت، ثروت، دانش، قدرت، محبت، احترام، تقوی، شجاعت، سلامت و سن از جمله ارزش‌های اجتماعی است. ارزش‌های اجتماعی چون با فرهنگ جامعه عجین شده‌اند تا حد زیادی با ثبات هستند و با از بین رفتن گروه از بین نمی‌روند و از طریق میراث فرهنگی از نسلی به نسل بعد انتقال می‌یابند. ارزش اجتماعی امری نسبی است و به زمان و مکان بستگی دارد و از جامعه‌ای به جامعه دیگر فرق می‌کند. می‌توان ارزش‌های اجتماعی را از این حیث به دو گونه تقسیم کرد: ارزش‌های اجتماعی نخستین: این ارزش‌ها براساس نیازهای اساسی و اصلی انسان‌ها در جامعه‌های ابتدایی پدید می‌آیند و تداوم می‌یابند. ارزش‌های اجتماعی دومین: در جامعه‌های پیشرفته، علاوه بر ارزش‌های نخستین، ارزش‌های دیگری چون ارزش‌های هنری و علمی و ... به وجود می‌آیند که ناشی از نیازهای فرعی انسان می‌باشد (نیک خلق، ۱۳۸۸: ۲۹). در نتیجه ارزش‌های سه‌گانه روستایی متفاوت هستند. آن‌ها می‌توانند مزایا و امکانات مختلف برای توسعه روستایی به ارمغان آورند. همه این ارزش‌ها نیاز به حفاظت در رقابت‌های امروز جهانی را دارند. در چشم انداز توسعه روستایی، بسیاری از ارزش‌های مختلف باید در نظر گرفته شود و مورد استفاده قرار گرفته و تقویت شود. از سوی دیگر اگر ارزش‌ها، عملکردهای اقتصادی و اجتماعی خود را از دست بدهند، نمی‌توان ارزش‌ها را برای مدت طولانی حفظ

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی و غیره/نصیری زارع و ریاحی

کرد. آن‌ها درست مثل روش‌های قدیمی تولید یا فرهنگ دهقانی از بین می‌روند یا به موزه‌ها خواهند رفت. تنها ارزش‌هایی را می‌توان نجات داد که می‌تواند در مکان جدید یا عملکرد جدید در دنیای جهانی شده امروزی پیدا شود (ریاحی و کریمی، ۱۳۹۵: ۳۳-۳۲).

اما در ارتباط با ارزش‌های روستایی آنچه که مشخص است؛ این ارزش‌ها تا لحظه‌ای که تشخیص داده نشده‌اند، وجود خارجی ندارند و این ارزش تنها به دست انسان تعیین و تشخیص داده می‌شود. نتیجه آنکه هر پدیده‌ای ویژگی‌ها، ظرفیت‌ها و توانمندی‌هایی دارند که از آن‌ها به عنوان قابلیت‌های آن پدیده یاد می‌شود. قابلیت‌ها زمینه‌ساز بروز ارزش‌های ذاتی در یک اثر بوده و «حفاظت» بر محوریت تعدد و تنوع آن‌ها شکل می‌گیرد. این قابلیت‌ها چنانچه بازنشاسی شوند در قالب ارزش‌های منتسب، به عنوان امکان و فرصتی برای «توسعه» به شمار می‌روند.

جدول ۱. انواع ارزش‌های روستایی

ردیف	انواع ارزش‌های روستایی	شاخص‌ها
۱	ارزش‌های زیست‌محیطی	ارزش جنگل‌ها و گیاهان بومی خاص، عناصر، ارزش مکان‌ها یا مناظر ویژه طبیعی، ارزش آب و هوای محیطی مناسب، هماهنگی مناظر زیستی با طبیعت و اکوسیستم محل
۲	ارزش‌های اقتصادی	ارزش تولید صنایع دستی خاص در روستا، پرورش گونه خاصی از دام گیاه یا آبی، نوع خاصی از آب خاک و باد، ارزش دارا بودن قابلیت گردشگری، ارزش آمادگی سرمایه‌گذاری، نوع خاص بهره‌گیری از عناصر طبیعی، ارزش اقتصادی مناظر زراعی، ارزش شیوه‌های کاربری اراضی و کشاورزی سنتی
۳	ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی	استفاده از مصالح بومی به طور خاص، معماری همگن و محلی، الگوهای سنتی سکونت، روش‌های تولید انرژی خاص، سازگاری با اقلیم، تکنیک‌های ویژه ساخت مسکن و خانه روستایی، قدمت بافت کالبدی خانه‌های روستایی، وجود بناهای تاریخی، وقوع اتفاقات مهم تاریخی در روستا، ارزش اصالت و هویت ریشه‌های روستایی، مناظر تاریخی و باستانی روستایی، ارزش عمر روستا، ارزش شیوه‌های خاص زیست و تولید، ارزش آیین‌ها، آداب و رسوم ویژه فرهنگی، ارزش زادگاه، محل زندگی یا مدفن اشخاص نام‌آور، ارزش وقوع رویداد تاریخی خاص در روستا، ارزش وجود مدیریت‌های مردم نهاد اجتماعی و محلی (ریش سفید و ...) فعال، ارزش هویت محلی و تنوع فرهنگی، ارزش زندگی سنتی خانوادگی، ارزش خاص مهارت‌های زندگی، میراث غذایی محلی، ارزش سادگی، ارزش گویش‌ها و زبان‌های محلی.

منبع: سامه ۱۳۸۹؛ قهرمانی، ۱۳۹۱: ۶۹؛ و توصیه نامه ارتقاء میراث معماری روستایی اروپا (۱۹۸۹) - توصیه نامه در مورد منشور اروپایی برای مناطق روستایی ایکوموس (۱۹۹۶) - راهنمای دیدبانی میراث روستایی اروپایی (۲۰۰۳) - قطعنامه همایش پاریس ایکوموس (۲۰۱۱) به نقل از ندیمی و همکاران، ۱۳۹۴.

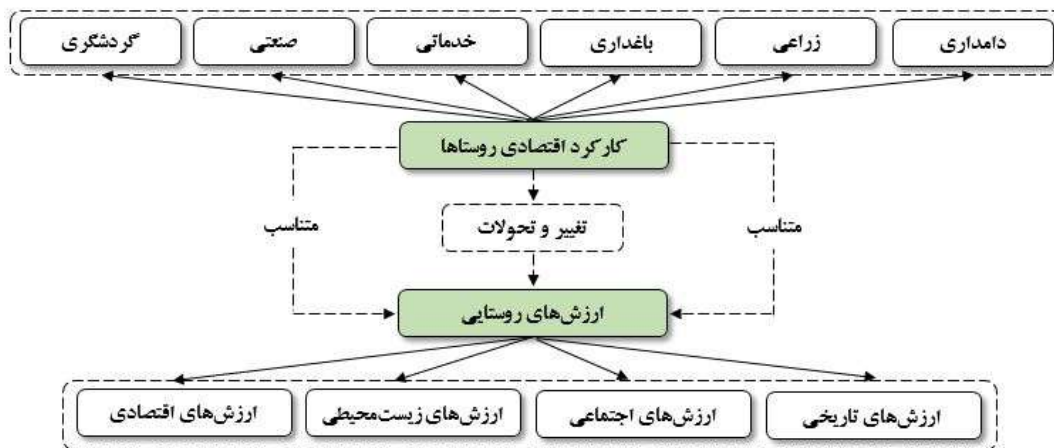
در هر تحقیق علمی، مطالعه و بررسی تحقیقات و پژوهش‌هایی که در ابتدا با موضوع، انجام شده لازم و ضروری است، چرا که تحلیل، بدون دستیابی به نتایج پژوهشی دیگران و توسعه کامل آن‌ها امکان رسیدن به پاسخ مناسب و تجزیه و تحلیل بهتر میسر نیست. بررسی تحقیقات مرتبط با موضوع تحقیق مشخص می‌کند که موضوع تغییرات و تحولات روستایی به خصوص در مناطق نزدیک به کلانشهرها امری بدیهی بوده که نتایج بسیاری از مطالعات بیانگر تغییرات مهمی است که در دهه‌های اخیر در برخی از نواحی روستایی ایران از جمله روستاهای حومه‌ای تهران مشاهده می‌شود. رضوانی (۱۳۸۵)، در تحقیق خود با عنوان شهرگرایی و تغییرات کارکردی در نواحی روستایی شمال تهران بر تغییر ساختار اقتصاد روستایی و شکل‌گیری کارکردهای جدید گردشگری، سکونتی و صنعتی در نواحی روستایی مورد مطالعه تأکید می‌کند. یا در تحقیق دیگر خاکساری (۱۳۹۳)، در ارتباط با نقش کلانشهر تهران در تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهرستان پاکدشت، به شکل‌گیری و تغییر ترکیب جمعیت ساکنین روستایی تأکید می‌کند. تغییرات

کالبدی به ویژه در زمینه قیمت مسکن، افزایش کاربری‌های تجاری و تفریحی و تغییر کاربری اراضی، تغییر در نظام محلات و شبکه راه‌ها (امیدی و همکاران، ۱۳۹۴؛ حسینی حاصل، ۱۳۸۶؛ شفیع‌ی ثابت، ۱۳۸۶) نیز از دیگر این تحولات بوده که بررسی تحقیقات مشخص می‌کند. اما در ارتباط با تحولات و تغییراتی که در نواحی روستایی پیرامونی رخ داده است، همان‌طور که مک‌هییل و همکاران^۱ (۲۰۱۵) و پیکت و ژئو^۲ (۲۰۱۵) بیان می‌کنند بسیاری از این تحولات به واسطه تحولات شهری و تعاملات بین نواحی شهری و روستای و همان‌طور که شاپورآبادی و همکارانش (۱۳۹۲) در تبیین عوامل مؤثر بر تغییرات کارکردی در نواحی روستایی استان قم بیان می‌کنند؛ متأثر از عواملی همچون محدودیت‌های توسعه کشاورزی و اشتغال در مناطق روستایی؛ ارتباط آسان و ارزانی زمین و مسکن (ظاهری و رحیمی پور، ۱۳۹۳) و به دلیل این که این نواحی به عنوان عرصه‌های تکمیلی برای نواحی شهری خود بوده‌اند، است (قادرمرزی، ۱۳۹۰). بنابراین به طور کلی تحقیقاتی که به موضوع تغییرات کارکردی پرداخته‌اند همه به تغییرات منفی و تغییراتی که به موجب آن بافت و کارکرد روستایی تغییر نموده تأکید نموده‌اند که نتایج کلی آن بیانگر تأثیرات منفی است. اما در این میان باید به پیامدها و نتایج مثبت تغییرات کارکردی در نواحی روستایی نیز اشاره نمود که تحقیق صالحی بابا مری و همکاران^۳ (۲۰۱۷) نمونه مشخصی در این موضوع است. آنان به تحلیل روند تحول در ساختارهای فرهنگی-اجتماعی روستاهای پیرامون شهری در شهر سقز می‌پردازند که آنان به رشد ساختار اقتصادی و اجتماعی و تغییرات مثبت فیزیکی در نواحی روستایی مورد مطالعه اشاره می‌کنند که همه از تأثیرات مثبت تعامل و گسترش شهرنشینی در نواحی پیرامون بوده است. در پژوهش‌های خارجی نیز همواره بررسی تغییرات کارکردی و ساختار نواحی روستایی پیرامون شهر و سنجش عوامل مؤثر و چگونگی این تغییرات همواره مورد توجه محققان بوده است. در این میان تحقیقات هلداک^۴ (۲۰۱۰)؛ یو و همکاران^۵ (۲۰۰۹)؛ بانسکی^۶ (۲۰۰۳) که تحقیقات آنان نمونه بارز از بررسی تغییرات کارکرد روستایی به واسطه توسعه صنعتی و شهرنشینی بوده است.

نواحی پیرامون و حومه‌ای نواحی شهری جدا از تغییرات کارکردی و ساختاری که به عنوان حوزه نفوذ نواحی شهری بوده‌اند، این نواحی همچنین به عنوان نواحی گسترش یافته‌ای که همواره جمعیت آن مهاجر بوده و به موجب آن تعداد خانوارهای آن افزایش زیادی داشته است (Tan & Li, 2013) شناخته می‌شوند. با این تفاسیر امروزه با این که نواحی حومه‌ای به عنوان نواحی روستایی که دارای ارزش‌های روستایی بوده‌اند، شناخته می‌شوند ولی هیچ‌گاه این ارزش‌ها در این نواحی که می‌تواند به عنوان امکان و فرصتی برای «توسعه» این نواحی به شمار روند، در هیچ کدام از تحقیقات شناخته نشده‌اند و از همین رو این نواحی در بیشتر تحقیقات، به عنوان نواحی که به واسطه گسترش پدیده شهرنشینی، کارکردهای ناموزون شهری-روستایی در آن شکل گرفته، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بدین ترتیب این تحقیق در چارچوب بررسی و شناخت ارزش‌های روستایی در این نواحی و بررسی رابطه بین این ارزش‌ها و تغییرات کارکردی در نواحی مورد مطالعه بوده است.

-
1. McHale et al
  2. Pickett & Zhou
  3. Salehi Babamiri et al
  4. Heldak
  5. Yu et al
  6. Banski

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی و غیره/نصیری زارع و ریاحی

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

منبع: محققان، ۱۴۰۰

روش پژوهش

این تحقیق به لحاظ هدف در زمره مطالعات کاربردی و از نوع ماهیت، توصیفی-تحلیلی بوده و گردآوری اطلاعات آن به منظور پاسخگویی به سؤالات تحقیق به دو صورت اسنادی (کتابخانه‌ای) و پیمایشی انجام گرفته است؛ در تحقیق برای بررسی تحول کارکرد روستاهای مورد مطالعه از بررسی متون اسنادی و مصاحبه با افراد آگاه (شورا، دهیاری و ریش‌سفید) برای جمع‌آوری اطلاعات بهره گرفته شد. در بررسی تحول کارکرد روستاها پس از آن که اطلاعات لازم برای شاغلین هر یک از گروه‌های اقتصادی به دست آمد، از روش بوژوگاریه برای تعیین کارکرد اصلی روستاها استفاده شد. در بررسی مهم‌ترین ارزش‌های روستاهای مورد مطالعه نیز از مصاحبه هدفمند و مشاهده میدانی که اطلاعات آن در برنامه MAXQDA مورد واکاوی قرار گرفت استفاده شد که در ادامه پس از تعیین ارزش‌های روستایی، پرسشنامه تحقیق برای بررسی رابطه بین تغییرات کارکردی و ارزش‌های روستایی در نواحی روستایی تهیه و اطلاعات آن جمع‌آوری گردید. برای انتخاب روستاهای نمونه نیز به منظور توزیع فضایی مناسب از معیار "فاصله از شهر" به عنوان مبنای طبقه‌بندی استفاده شد. شهرهای مورد نظر در بخش لواسانات، سه شهر لواسان بزرگ، افجه و لواسان بودند که نواحی روستایی در فواصل متفاوت از آن انتخاب گردیدند. تعداد این نواحی، ۹ نقطه روستایی براساس تعداد نواحی روستایی بخش و خالی از سکنه بودن تعدادی از نواحی روستایی، بود.

جدول ۲. نواحی روستایی مورد مطالعه در تحقیق

ردیف	فاصله از شهر	نواحی روستایی	روستاهاى نمونه	جمعیت
۱	۰ تا ۳ کیلومتر	کلان- پشت لاریجان- هنزک- سینک- نیکنامه	هنزک- کلان- نیکنامه	۴۶۲۴
۲	۳ تا ۶ کیلومتر	پورزندسغلی- پورزندوسطی- رسنان- برگ جهان- کیور- کردیان- کندسغلی- کندعلیا- بوجان	رسنان- برگ جهان- کندعلیا	۲۳۲۲
۳	۶ تا ۹ کیلومتر	سنگ کوهک- جوزک- ایرا- ناصرآباد- راحت‌آباد- انباج- مزرعه‌سادات	راحت‌آباد- انباج- مزرعه‌سادات	۸۶۰
	جمع	۲۳	۹	۷۸۰۶

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵

اما جامعه آماری تحقیق نیز برحسب سرشماری سال ۱۳۹۵، (N = ۳۲۵۵) خانوار بوده که با استفاده از فرمول کوکران (رابطه ۱) ۲۲۹ خانوار و فرمول اصلاح شده آن (رابطه ۲) ۲۱۴ خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند.

$$n = \frac{\frac{t^2 \cdot p \cdot q}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 \cdot p \cdot q}{d^2} - 1 \right)} = \frac{(1.96^2) \times (0.8)(0.2)}{(0.05^2)} \cdot ۱$$

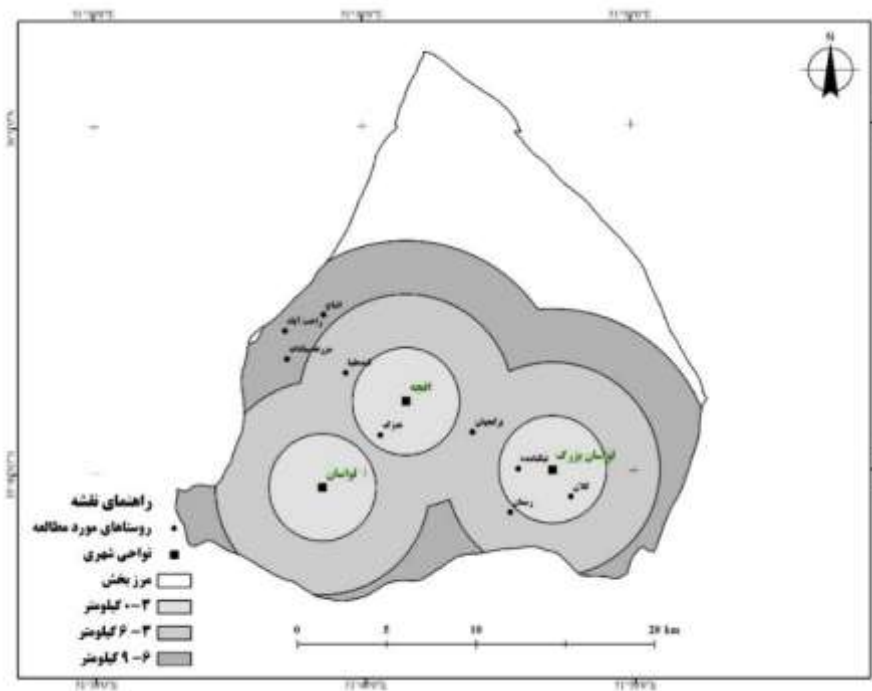
$$N = \frac{n}{1 + \frac{n}{N}} \quad \text{رابطه ۲}$$

جدول ۳. توزیع فراوانی پرسشنامه در بین روستاهای مورد مطالعه

ردیف	دهستان	روستا	جمعیت (نفر)		خانوار (نفر)		تعداد پرسشنامه
			تعداد جمعیت	درصد	تعداد خانوار	درصد	
۱	لواسانات	رسان	۵۷۴	۷/۴	۱۹۳	۷/۲	۱۵
۲	بزرگ	نیکنمده	۳۴۴۱	۴۴/۱	۱۱۴۵	۴۲/۸	۹۲
۳		کلان	۴۶۳	۵/۹	۱۴۸	۵/۵	۱۲
۴		هنزک	۷۲۰	۹/۲	۲۵۴	۹/۵	۲۰
۵		مزرعه سادات	۲۵۰	۳/۲	۱۰۹	۴/۱	۹
۶	لواسان	راحت آباد	۳۸۴	۴/۹	۱۱۴	۴/۳	۹
۷	کوچک	کند علیا	۱۱۱۹	۱۴/۳	۳۶۸	۱۳/۸	۲۹
۸		اتباج	۲۲۶	۲/۹	۱۱۹	۴/۴	۱۰
۹		برگ جهان	۶۲۹	۸/۱	۲۲۶	۸/۴	۱۸
	جمع		۹۳۷۳	۱۰۰	۲۶۷۶	۱۰۰	۲۱۴

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵ و محاسبات محقق، ۱۴۰۰

در شکل ۲، نیز توزیع جغرافیایی نواحی روستایی مورد مطالعه مشخص شده است.

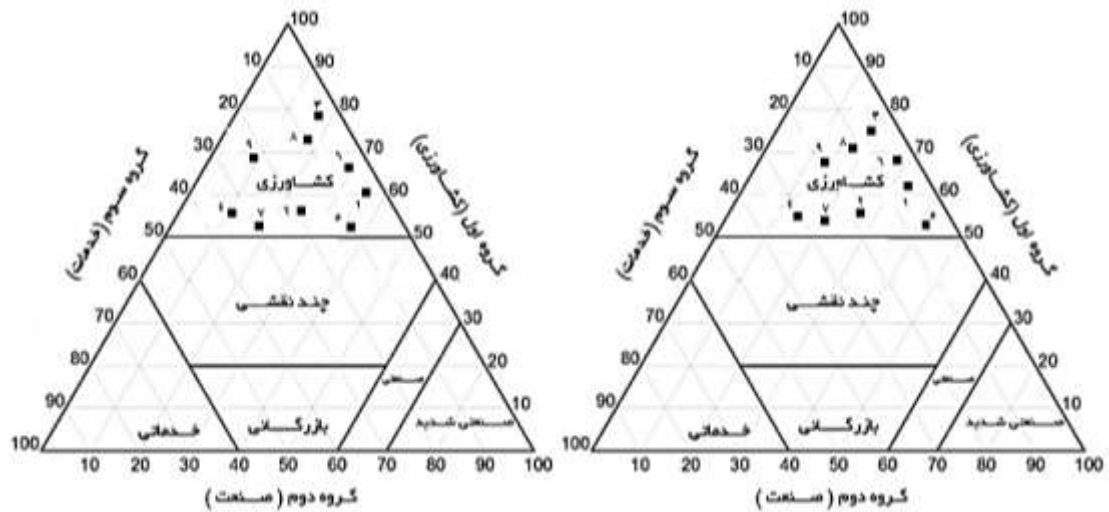

شکل ۲. روستاهای مورد مطالعه تحقیق

منبع: محققان، ۱۴۰۰

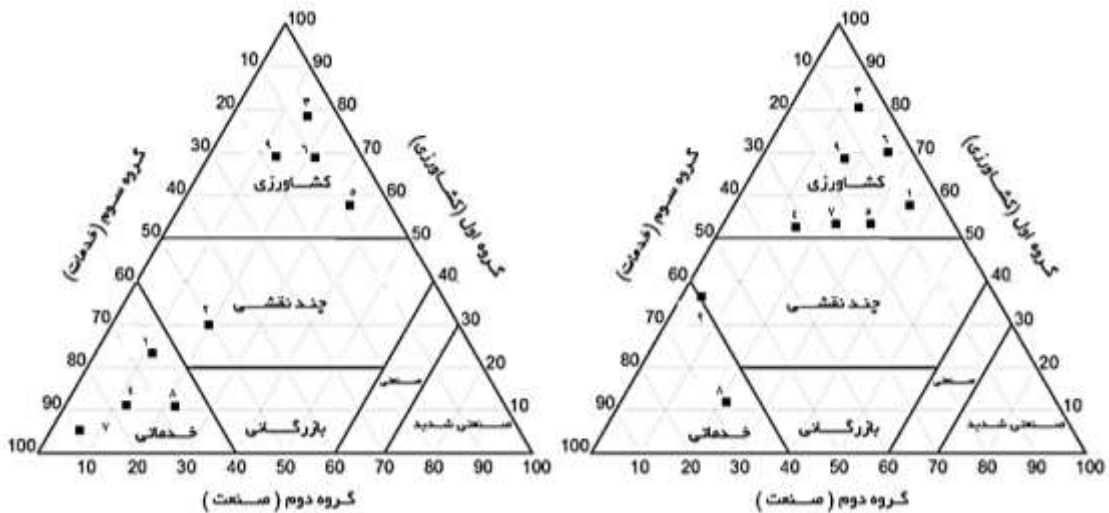

ب) سال ۱۳۷۰

الف) سال ۱۳۳۰

د) سال ۱۳۹۵

ج) سال ۱۳۸۵

شکل ۴. طبقه‌بندی نقش و کارکرد روستاهای مورد مطالعه با استفاده از روش بوژوگاریه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

کارکرد اقتصادی غالب در نواحی روستایی مورد مطالعه مبتنی بر بخش کشاورزی و فعالیت‌های جانبی آن از جمله زراعت و باغداری بوده است. از نظر شدت تغییرات در کارکرد روستاها، روستاهای رسنان، نیکنمده، کندعلیا، برگ‌جهان و هنزک از کارکرد غالب کشاورزی و فعالیت‌های جانبی آن به کارکرد خدماتی تبدیل گشته‌اند.

جدول ۴. کارکرد غالب در نواحی روستایی مورد مطالعه

کد	روستای مورد مطالعه	دوره‌های زمانی			
		۱۳۳۰	۱۳۷۰	۱۳۸۵	۱۳۹۵
۱	رسنان	زراعت	باغداری	زراعت	خدماتی
۲	نیکنمده	زراعت	زراعت	خدماتی	خدماتی - باغداری
۳	کلان	زراعت	زراعت	باغداری	زراعت
۴	هنزک	باغداری	زراعت	باغداری	خدماتی
۵	مزرعه سلالت	زراعت	باغداری	باغداری	باغداری

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی و غیره/نصیری زارع و ریاحی

کد	روستای مورد مطالعه	دوره‌های زمانی			
		۱۳۳۰	۱۳۷۰	۱۳۸۵	۱۳۹۵
۶	راحت آباد	باغداری	باغداری	باغداری	باغداری
۷	برگ جهان	زراعت	زراعت	باغداری	خدماتی
۸	کند علیا	باغداری	باغداری	خدماتی	خدماتی
۹	اتیاج	زراعت	باغداری	باغداری	باغداری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

برای تحلیل محتوای متون و یافته‌های کیفی، ابزارها و فنون متعددی وجود داشته که مهم‌ترین آن استفاده از برنامه مکس کیودا است. این برنامه برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی و نظریه‌پردازی مناسب بوده و قابلیت کدگذاری و تفسیر متون، تصاویر و فایل‌های صوتی دارد. در تحقیق حاضر اطلاعات مشاهده، مصاحبه هدفمند و یادداشت‌های میدانی برای بررسی ارزش‌های روستایی در روستاهای نمونه در برنامه مکس کیودا مورد واکاوی قرار گرفت. جدول (۵).

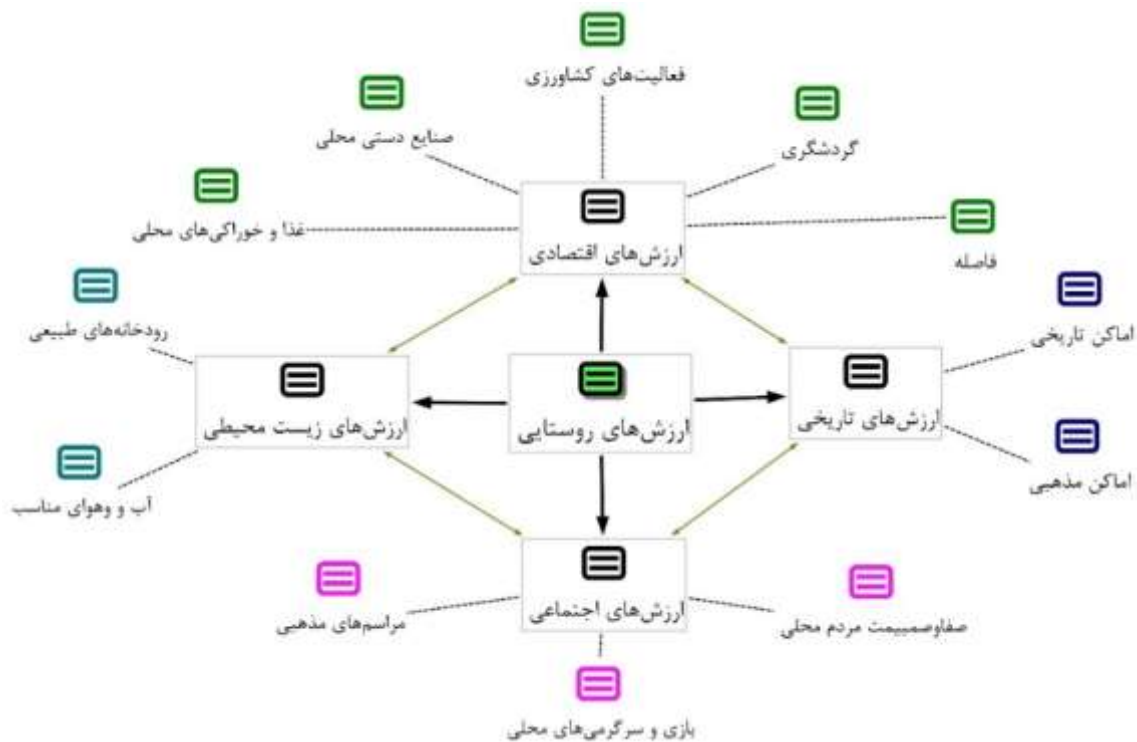
جدول ۵. نشانه‌ها مفاهیم و مقوله‌های ارزش‌های روستایی در نواحی روستایی مورد مطالعه

مقوله	مفهوم	نشانه
ارزش‌های تاریخی	اماکن مذهبی	مقبره کدخدا خلیل (حاج حیدر)، امامزاده طیب و طاهر، امامزاده اسماعیل (ع)، امامزاده ابراهیم، آرامگاه محمد شعیب، تکیه محله شاهان
	اماکن تاریخی	بافت تاریخی مساکن روستایی، زندان خانه لار، غار خمیره، قلعه دختر، حمام سنتی روستای راحت آباد، حمام محلی و سنتی روستای افجه، تپه تنگل خانه، غار لویی خمیره، تپه‌های گوشواره، قلعه پیرزن، تپه‌های گوشواره
ارزش‌های اجتماعی	مراسم‌های مذهبی	تکیه سرده روستای برگ جهان، تعزیه‌خوانی، مراسم پوش گذاری
	بازی و سرگرمی‌های محلی	بامیک، زوو، الک دولک، ترنا بازی، شاه و وزیر بازی
ارزش‌های زیست محیطی	صفا و صمیمیت مردم محلی	مهمان نوازی مردم محلی، یک دلی و صداقت، فضائل و راستگویی، امنیت و احساس راحتی، برخورد صمیمی مردم محلی، خوش اخلاقی، اعتماد و مشارکت مردم محلی با یکدیگر
	آب‌وهوای مناسب	محیط بکر، آب‌وهوای خنک، کشت انواع درختان میوه، مراتع بیلابلی، منابع جنگلی رودخانه روستای برگ جهان، آبشار طبیعی روستای برگ جهان، آبشار طبیعی روستای هنزک
ارزش‌های اقتصادی	غذا و خوراکی‌های محلی	آش دوغ، کلم پلو، دمی بلغور جو، آش رشته، سر گنجشکی، آش شله قلم کار، والک پلو، اشکنه شنبلیله، لواشک محلی، نان محلی
	صنایع دستی محلی	جاجیم بافی، قالی بافی، موج بافی، نخ‌ریسی، بافت جوراب و دستکش
گردشگری	کشاورزی	تولید میوه‌های فصلی مرغوب، کشت محصولات جالیزی
	گردشگری	حضور گردشگران در روستا، مکان‌های تفریحی، مکان‌های خدماتی- اقامتی، رستوران و خدمات پذیرایی
	فاصله	نزدیکی به شهر تهران

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

روستاهای مورد مطالعه به دلیل قرارگیری در نواحی شمالی و دامنه‌ی کوه‌های البرز از ارزش زیست‌محیطی و شرایط آب‌وهوایی مناسبی برخوردار بوده‌اند. محیط بکر، آب‌وهوای مناسب و رودخانه‌های فراوان موجب کشت انواع درختان میوه و محصولات باغی را در این نواحی فراهم آورده که بیشتر اقتصاد این نواحی نیز وابسته به آن بوده است. بافت قدیمی مساکن روستایی که در سالیان گذشته ساکنین روستاهای مورد مطالعه در آن زندگی می‌کردند امروزه به طور کلی تخریب گشته و بافت جدید مسکونی امروزه ساخت بیشتر مساکن روستاهای مورد مطالعه بوده است. اماکن تاریخی و مذهبی

که اغلب در بیرون از بافت داخلی روستاهای مورد مطالعه قرار داشته بخشی دیگر از ارزش‌های تاریخی روستاهای مورد مطالعه هستند. در روستاهای مورد مطالعه با این‌که بافت روستایی تغییر کرده و کارکردهای منتسب با نواحی شهری در آن شکل گرفته، اما همچنان صفا و صمیمیت مردم محلی، غذا و خوراکی‌های محلی، صنایع دستی که برگرفته از دانش هنری مردم روستایی بوده کمابیش حفظ شده است. در نهایت وجود ارزش‌های زیست‌محیطی و تاریخی موجب شده که این روستاها به عنوان روستاهای گردشگری تبدیل شوند و در بیشتر روستاهای مورد مطالعه، ساخت خانه‌های دوم، ایجاد مراکز اقامتی و تفریحی و همچنین فعالیت‌های خدماتی ایجاد گردد.

شکل ۵. ابعاد، مقوله‌ها و مفاهیم ارزش‌های روستایی در نواحی روستایی مورد مطالعه (MAXQDA)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

جدول ۶. انواع ارزش‌های روستایی در منطقه مورد مطالعه

ردیف	انواع ارزش‌های روستایی			
	اقتصادی	زیست محیطی	اجتماعی	تاریخی
۱	دارد	دارد	دارد	دارد
۲	دارد	دارد	دارد	دارد
۳	دارد	دارد	دارد	دارد
۴	دارد	دارد	دارد	دارد
۵	ندارد	دارد	دارد	دارد
۶	ندارد	دارد	دارد	دارد
۷	دارد	دارد	دارد	دارد
۸	دارد	دارد	دارد	ندارد
۹	ندارد	دارد	دارد	دارد

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی و غیره/نصیری زارع و ریاحی

در ادامه با مشخص شدن ارزش‌های روستایی مورد مطالعه در نواحی روستایی و کارکردهای غالب در نواحی روستایی شکل (۵)، سؤالات متناسب با آن تهیه و از روش میدانی پرسشنامه به صورت پرسشگری هدفمند^۱ برای گردآوری اطلاعات بهره‌گرفته شد. نتایج یافته‌های فردی پاسخ دهندگان نشان می‌دهد که از بین ۲۱۴ نمونه آماری، جنسیت مردان و تحصیلات ابتدایی بیشترین فراوانی را داشته است. گروه سنی و سابقه سکونت پاسخ دهندگان نیز با توجه به نوع پژوهش و هدفمند بودن روش گردآوری اطلاعات، در گروه سنی بالای ۶۵ سال و بیشتر از ۳۰ سال سابقه سکونت بوده است همچنین گروه شغلی فعالیت‌های باغداری نیز، فعالیت بیشتر پاسخ‌دهندگان بوده است، جدول (۷).

جدول ۷. مشخصات فردی پاسخ دهندگان

جنسیت	فراوانی	درصد	گروه سنی	فراوانی	درصد	شغل	فراوانی	درصد
مرد	۱۹۲	۸۹/۷٪	کمتر از ۴۵ سال	۳۷	۱۷/۳٪	کشاورز	۳۰	۱۴٪
زن	۲۲	۱۰/۳٪	۴۵ تا ۶۵ سال	۸۰	۳۷/۴٪	باغدار	۸۵	۳۹/۷٪
تحصیلات	فراوانی	درصد	بیشتر از ۶۵	۹۷	۴۵/۳٪	دامدار	۲۳	۱۰/۷٪
بی‌سواد	۲۸	۱۳/۱٪	سابقه سکونت	فراوانی	درصد	خانه‌دار	۲۱	۹/۸٪
ابتدایی	۸۷	۴۰/۷٪	کمتر از ۱۰ سال	۶	۲/۸٪	بازنشسته	۲۶	۱۲/۱٪
راهنمایی	۵۳	۲۴/۸٪	۱۰ تا ۲۰ سال	۳۹	۱۸/۲٪	آزاد	۱۰	۴/۹٪
دیپلم	۳۶	۱۶/۸٪	۲۰ تا ۳۰ سال	۹۴	۴۳/۹٪	دولتی	۸	۳/۷٪
دیپلم و بالاتر	۱۰	۴/۶٪	بیشتر از ۳۰ سال	۷۵	۳۵/۱٪	سایر و بدون شغل	۱۱	۵/۱٪

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

برای مقایسه میانگین پاسخ‌دهندگان به متناسب بودن تغییرات کارکردی با ارزش‌های روستایی وضع موجود در روستاهای مورد مطالعه از آزمون فریدمن برای مقایسه میانگین‌ها استفاده شد.

جدول ۸. نتایج توصیفی آزمون فریدمن

بعد	حجم نمونه	میانگین	انحراف معیار
زیست‌محیطی	۲۱۴	۳/۶۸	۰/۴۲۱
اقتصادی	۲۱۴	۳/۲۸	۰/۴۶۰
اجتماعی	۲۱۴	۳/۰۷	۰/۳۵۰
تاریخی	۲۱۴	۲/۸۲	۰/۸۷۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

نتایج آماری آزمون فریدمن، بیانگر معنی‌دار بودن آزمون در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ بوده و می‌توان گفت که از نظر پاسخ دهندگان، متناسب بودن تغییرات کارکردی در روستاهای مورد مطالعه با انواع ارزش‌های روستایی موجود در روستاهای مورد مطالعه متفاوت و از نظر آماری معنی‌دار بوده است. مقایسه میانگین رتبه‌ها نیز نشان می‌دهد، تحولات کارکردی در نواحی روستایی مورد مطالعه به ترتیب انطباق بیشتری با ارزش‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و تاریخی داشته است، جدول (۹).

۱. در تحقیق حاضر برای تکمیل پرسشنامه و انجام مصاحبه که به صورت هدفمند انجام گرفت، نمونه‌های موردی به صورت گلوله‌برفی انتخاب شدند. در انتخاب نمونه‌های موردی با توجه به زمینه مطالعاتی تحقیق سعی بر آن بود تا نمونه‌هایی انتخاب گردند که شناخت و سابقه سکونت بیشتری در روستاهای مورد مطالعه داشته باشند.

جدول ۹. نتایج آماری آزمون فریدمن

رتبه	میانگین رتبه	ارزش	آماره‌های توصیفی
۱	۲/۶۳	زیست‌محیطی	۲۱۴
۲	۱/۸۷	اقتصادی	۱۴۹/۲۱۳
۳	۱/۵۰	اجتماعی	۳
۴	۱/۲۰	تاریخی	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

بررسی تحولات کارکردی و ارزش‌های روستایی موجود در نواحی روستایی مورد مطالعه نیز نشان می‌دهد که در روستاهای، برگ‌جهان، کندعلیا، نیکنامده، رسنان، کلان و هنزک، ارزش‌های زیست‌محیطی که در تمام نواحی روستایی مورد مطالعه انطباق بیشتری با تغییرات کارکردی داشته است، در این روستاها، به دلیل جمعیت‌پذیری بالا و وجود خانه‌های دوم بیشتر و کارکردهای خدماتی و تجاری بیشتر در این روستاها ارزش اقتصادی از نظر پاسخگویان بیشتر از ارزش‌های اجتماعی و تاریخی با تغییرات کارکردی انطباق داشته است، جدول (۱۰).

جدول ۱۰. فراوانی جمعیت و میانگین متناسب بودن ارزش‌های روستایی با تغییرات کارکردی در روستاهای مورد مطالعه

روستا	جمعیت	ارزش روستایی	میانگین	رتبه	روستا	جمعیت	ارزش روستایی	میانگین	رت به
برگ جهان	۶۲۹	زیست‌محیطی	۳/۹۷	۱	کند علیا	۱۱۱۹	زیست‌محیطی	۳/۵۹	۱
		اقتصادی	۳/۸۶	۲		اقتصادی	۳/۴۳	۲	
		اجتماعی	۲/۸۵	۳		تاریخی	۲/۸۴	۳	
		تاریخی	۲/۱۰	۴		اجتماعی	۲/۵۹	۴	
نیکنامده	۳۴۴۱	زیست‌محیطی	۳/۶۰	۱	رسنان	۵۷۴	زیست‌محیطی	۳/۸۱	۱
		اقتصادی	۳/۱۷	۲		اقتصادی	۳/۷۷	۲	
		اجتماعی	۲/۹۵	۳		اجتماعی	۳/۳۷	۳	
		تاریخی	۲/۸۷	۴		تاریخی	۲/۸۷	۴	
کلان	۴۶۳	زیست‌محیطی	۳/۵۲	۱	هنزک	۷۲۰	زیست‌محیطی	۳/۹۰	۱
		اقتصادی	۳/۴۲	۲		اقتصادی	۳/۲۵	۲	
		اجتماعی	۳/۳۶	۳		تاریخی	۳/۱۴	۳	
		تاریخی	۲/۲۱	۴		اجتماعی	۳/۰۳	۴	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

و در مقابل در روستاهای، مزرعه سادات، انباج و روستای راحت آباد به دلیل دور بودن از مراکز شهری تغییرات کارکردی کمتری نسبت به روستاهای دیگر داشته‌اند و جدا از ارزش‌های زیست‌محیطی، به دلیل جمعیت‌پذیری کم، دگرگونی‌های اجتماعی و فرهنگی کمتری در این روستاها صورت گرفته و به عبارتی بافت اجتماعی و سنتی روستا پایدارتر بوده و از نظر پاسخگویان ارزش اجتماعی بعد از ارزش زیست‌محیطی، انطباق بیشتری با تغییرات کارکردی از نظر پاسخگویان داشته است.

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی و غیره/نصیری زارع و ریاحی

جدول ۱۱. فراوانی جمعیت و میانگین متناسب بودن ارزش‌های روستایی با تغییرات کارکردی در روستاهای مورد مطالعه

رتبه	میانگین ن	ارزش روستایی	جمع یت	روس تا	رت به	میانگین	ارزش روستایی	جمع یت	روس تا
۱	۳/۴۷	زیست‌محیطی	۳۸۴		۱	۳/۸۷	زیست‌محیطی	۲۵۰	
۲	۳/۱۵	اجتماعی		راحت آباد	۲	۳/۲۸	اجتماعی		مزرعه
۳	۲/۷۳	اقتصادی	۴/۱		۳	۲/۸۹	اقتصادی	۲/۷	سالات
	۲/۵۱	تاریخی			۴	۲/۰۱	تاریخی		

رتبه	میانگین	ارزش روستایی	جمعیت	روستا
۱	۳/۷۴	زیست‌محیطی	۲۲۶	
۲	۳/۱۱	اجتماعی		اتباج
۳	۲/۹۲	اقتصادی	۲/۴	
۴	۲/۸۶	تاریخی		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

نتیجه‌گیری

تردیدی نیست که در سال‌های آینده ارزش‌های روستایی نسبت به سال‌های گذشته بیشتر مشخص و مورد توجه قرار بگیرد. زیرا که توزیع و پراکندگی جمعیت شهرها و روستاهای پیرامون آن‌ها که موجب بروز مشکلات متعددی گشته و توجه به این سکونتگاه‌ها به عنوان مناطقی سالم، ارزان، آرام و سکونتگاهی که منشأ پیدایش سکونتگاه‌های شهری بوده، بیشتر گردد. اما در ارتباط با ارزش‌های روستایی موضوعی که می‌تواند در این ارتباط مشخص گردد، تغییر کارکرد نواحی روستایی به خصوص در مناطق پیرامون شهرها و ارزش‌های این مناطق روستایی است. مشخص است اگر چنانچه ارزش‌های موجود در مناطق روستایی شناسایی و تغییرات کارکردی در این نواحی همسو با ارزش‌های این مناطق باشد، می‌تواند به عنوان فرصتی برای توسعه در این نواحی به شمار آید. تحقیق نواحی روستایی بخش لواسانات در شمال تهران را مورد توجه قرار داد. مناطق روستایی مورد مطالعه به دلیل قرارگیری در نواحی شمالی و دامنه کوه‌های البرز از ارزش زیست‌محیطی و شرایط آب‌وهوایی مناسبی برخوردار بوده‌اند. این نواحی امروزه به واسطه روابط شهری و بروز پدیده شهرگریزی موقت، تغییرات گسترده‌ای در کارکرد روستایی خود مواجه شده‌اند به گونه‌ای که امروزه در این نواحی بنابر تحقیق امیدی و همکاران (۱۳۹۴) و رضوانی (۱۳۸۵)؛ کارکردهای جدید گردشگری، خانه‌های دوم، تغییر کاربری اراضی و همچنین پاره‌ای از مشاغل خدماتی به دلیل حضور گردشگران شکل گرفته که از آن می‌توان به عنوان ارزش‌های اقتصادی در این نواحی یاد کرد. اماکن تاریخی و مذهبی که اغلب در بیرون از بافت داخلی روستاهای مورد مطالعه قرار داشته بخشی دیگر از ارزش‌های تاریخی روستاهای مورد مطالعه هستند. در روستاهای مورد مطالعه با این که در سال‌های گذشته بافت روستایی تغییر کرده و کارکردهای منتصب با نواحی شهری در آن شکل گرفته، اما همچنان صفا و صمیمیت مردم محلی، غذا و خوراکی‌های محلی، صنایع دستی که برگرفته از دانش هنری مردم روستایی بوده کمابیش حفظ شده است. در نهایت وجود ارزش‌های زیست‌محیطی و تاریخی موجب شده که این روستاها به عنوان روستاهای گردشگری تبدیل شوند و در بیشتر روستاهای مورد مطالعه، ساخت خانه‌های دوم، ایجاد مراکز اقامتی و تفریحی و همچنین فعالیت‌های خدماتی ایجاد گردد. در کنار ارزش‌های روستایی موجود در نواحی روستایی مورد مطالعه، نتایج تحقیق برای بررسی رابطه بین ارزش‌های روستایی و تغییرات کارکردی نشان داد که نواحی روستایی که در فاصله نزدیک با نواحی شهری قرار داشته‌اند، در ارتباط گسترده با نواحی شهری قرار داشته‌اند و لذا این بخش از نتایج تحقیق با نتایج تحقیق

مک هیل و همکاران (۲۰۱۵)؛ پیکت و ژو (۲۰۱۵) همسو بوده و آنان بیان می‌کنند که مناطق نزدیک به نواحی شهری بیشترین تحولات کارکردی و ساختاری را داشته‌اند. اما در ارتباط با نواحی روستایی دور افتاده و مناطقی که فاصله دورتری از مناطق شهری قرار دارند، تان و لی (۲۰۱۳) در تحقیق خود بیان می‌کنند که این مناطق به دلیل ارتباطات کمتر و جمعیت کمتری که دارند تغییرات کمتری داشته‌اند، این موضوع در نتایج تحقیق نیز مورد تأکید قرار می‌گیرد و نواحی روستایی دورتر از مناطق شهری، دگرگونی‌های اجتماعی و فرهنگی کمتری داشته‌اند و به عبارتی بافت اجتماعی و سنتی روستا پایدارتر بوده و کارکرد روستا کمتر دچار دگرگونی شده است. به طور کلی تحقیق ارزش‌های روستایی را در مناطق روستایی مورد مطالعه بررسی نمود. این ارزش‌ها در مناطق روستایی به عنوان توانمندی‌های روستایی معرفی می‌گردند که در صورت توجه به این ارزش‌ها و تغییرات کارکردی که بتواند همسو با این ارزش‌ها باشد، می‌تواند به عنوان رویکردی مناسب برای توسعه درون‌زا در مناطق روستایی باشد. توجه به این موضوع نیز زمانی می‌تواند اهمیت پیدا کند که تغییرات در مناطق روستایی به خصوص در مناطق نزدیک به شهر امری بدیهی است و در صورت شناخت این ارزش‌ها در این مناطق و تغییرات کارکردی که در ارتباط با این ارزش‌ها باشد می‌تواند موجب حفظ بافت وجودی مناطق روستایی گردد.

منابع

- احمدی شاپور آبادی، محمد علی؛ تقدیسی، احمد؛ رضوانی، محمدرضا. (۱۳۹۲). شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر تغییرات کارکردی نواحی روستایی استان قم، فصلنامه علمی- پژوهشی آمایش سرزمین، دوره ۵، شماره ۸، صص ۱۸۱ - ۲۰۹. امید، معصومه. (۱۳۹۴). تحولات معیشت و بافت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون کلانشهر تهران (مطالعه موردی: روستای کند و افجه لواسان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی.
- آمار، تیمور. (۱۳۸۳). ضرورت تحول در کارکرد اقتصادی نواحی روستایی (در راستای افزایش زمینه‌های معیشت، اشتغال و درآمد) مطالعه موردی: بخش خورگام شهرستان رودبار، رساله دکتری در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران.
- بخشداری بخش لواسانات. (۱۳۹۸). گزارش اجتماعی و اقتصادی نواحی روستایی.
- بهورز، فاطمه. (۱۳۷۸). فلسفه روانشناسی تحقیق علمی در جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران.
- حسینی حاصل، صدیقه. (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی روند تحولات کالبدی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون کلانشهر تهران (پس از انقلاب اسلامی) با تأکید بر مجموعه‌های روستایی کهریزک و رودبار قصران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.
- حناچی، پیروز؛ کوششگران، علی اکبر. (۱۳۹۰). حفاظت و توسعه در بافت‌های با ارزش روستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
- خاکساری، مجید. (۱۳۹۳). نقش کلانشهر تهران در تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستاهای پیرامون- روستاهای فرون آباد پاکدشت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- رحمانی فضلی، عبدالرضا؛ پرشیان، مجید. (۱۳۸۸). تحولات ساختاری- کارکردی پس از تبدیل نقاط روستایی به شهر (مطالعه موردی: شهرکانی شور- شهرستان بانه)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۹، شماره ۱۲، صص ۱۰۱-۱۲۸.
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۵). شهرگریزی و تغییرات کارکردی در نواحی روستایی شمال تهران، پژوهش‌های جغرافیایی، ۵۹، صص. ۱۷۷.

تحلیل رابطه تغییرات کارکردی و غیره/نصیری زارع و ریاحی

ریاحی، وحید؛ کریمی، خدیجه. (۱۳۹۲). ارزش‌های روستایی و توسعه، آکادمیک و انتشارات انجمن جغرافیایی تهران، ایران.

سامه، رضا. (۱۳۸۹). مبانی سنجش در ارزش مبتنی بر حفاظت و توسعه در بافت‌های با ارزش‌های روستایی، کنفرانس بین‌المللی سکونت‌گاه‌های روستایی (مسکن و بافت)، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، جلد اول، صص ۴۹۴-۴۷۱.

سرایبی، حسن. (۱۳۷۲). مقدمه‌ای بر روش نمونه‌گیری در تحقیق، چاپ اول، تهران: سمت.

سعیدی، عباس. (۱۳۸۱). مبانی جغرافیای روستایی، تهران: سمت.

شفیعی ثابت، ناصر. (۱۳۸۶). تحولات کالبدی- فضایی روستاهای پیرامون کلانشهر تهران با تأکید بر تغییر کاربری اراضی کشاورزی (مورد مطالعه شهرستان رباط کریم)، پایان‌نامه دکتری. دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.

ظاهری، محمد؛ رحیمی پور، بهاره. (۱۳۹۳). بررسی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلان شهرها (مطالعه موردی: روستاهای بیرق، هروی، حاج عبدال و دیزج لیلی خانی واقع در دره ليقوان استان آذربایجان شرقی، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۳، شماره ۱۴۶، صص ۱۲۱-۱۳۹).

قادرمرزی، حامد. (۱۳۹۰). گسترش فضایی شهر و تغییر کاربری زمین در روستاهای پیرامونی شهر سنندج در طی دوره ۱۳۸۷-۱۳۵۵، فصلنامه مطالعات شهری، ۱(۱)، صص ۶۱-۷۶.

قهرمانی، مریم. (۱۳۹۱). توسعه گردشگری پایدار روستایی و جایگاه بافت‌های با ارزش روستا (مطالعه موردی: روستای سیمین شهر همدان)، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، دوره ۱، شماره ۲، صص ۶۵-۸۰.

کوششگران، علی اکبر؛ قدکیان، محمدرضا؛ اولیا، لیلی؛ حجت، نازی. (۱۳۹۰). مبانی و معیارهای شناخت ارزش در مسکن روستایی (مطالعه موردی: روستای بنادک دیزه، یزد)، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی: مسکن و بافت، صص ۱۶۵-۱۷۴.

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

ندیمی، هادی؛ ابویی، رضا؛ صادق احمدی، مهدی. (۱۳۹۴). ظهور و حضور روستا و میراث روستایی در سیر تطور اسناد بین‌المللی حفاظت، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۶، شماره ۱۵۷، صص ۲۰-۳.

نقوی، محمدرضا؛ پایدار، ابودر؛ قاسمی، یاسر. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل نقش فرهنگ در توسعه مناطق روستایی با رویکردهای توسعه پایدار، مجله مهندسی فرهنگی، شماره ۶۸ و ۶۷.

نیک خلق، اکبر. (۱۳۸۸). ارزش‌های اجتماعی در جامعه طبرستان، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۱۹.

Andrew, F., Coburn, A., Clintonmack, Timothy, D.M.B Mueller, R.Slifkin & M. Wakefield. (2007): Choosing Rural Definition: Implications For Healt Policy, 2007.

Christoun, L. (2005): Agricultural Organizations Debt Adjustment: The Role of the: State, the Agricultural Organizations Debt Adjustment bank of Greece, Sineteristiki Poria, 2005.

Council of Europe. (1989): The protection and enhancement of the rural architectural heritage.

Council of Europe. (1996): European Charter for Rural Areas.

Council of Europe. (2003): European Rural Heritage Observation Guide, Ljubljana.

Furdui, L. M., Pruteanu, E. M., & Serbu, M. V. (2011): Dynamics of rural-urban relations in urbanization context. *Economia. Seria Management*, 14(2), 484- 491.

Gude, P. H., Hansen, A. J., Rasker, R., & Maxwell, B. (2006): Rates and drivers of rural residential development in the Greater Yellowstone. *Landscape and Urban Planning*, 77(1-2), 131-151.

Heldak, M. (2010): Functional Standardization of Rural Area of Dolnoslaskie Voivodship, *Bullent of Geography Socio- Economic Series*, No.13, pp.127-137.

Hersperger, A. M., & Bürgi, M. (2009): Going beyond landscape change description: Quantifying the importance of driving forces of landscape change in a Central Europe case study. *Land Use Policy*, 26(3), 640-648.

Hogarth, K & Paniagua, A. (2001): "What rural restructuring?" *Journal of Rural Studies* 17 , pp 62- 41.

Hribar, M. Š., & Lozej, Š. L. (2013): The role of identifying and managing cultural values in rural development. *Acta geographica Slovenica*, 53(2), 371-378.

- ICOMOS. (1996): The Declaration of San Antonio , www.icomos.org/en/charters-and-texts.
- ICOMOS. (2011a): The Paris Declaration On Heritage As A Driver Of Development, www.icomos.org.
- ICOMOS. (2011b): Declaration of Paris Symposium, www.icomos.org.
- Jerzy, B. (2003): Transforming the functional structure of Poland's rural areas, Alternatives for European Rural Areas European Rural Development, Network Institute of Agriculture and Food Economic Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Sciences.
- Keith, D. (2007): Agritourist and nature tourism in California, university of California, 2007.
- McHale, M.R., Pickett, S.T., Barbosa, O., Bunn, D.N., Cadenasso, M.L., Childers, D.L., Gartin, M., Hess, G.R., Iwaniec, D.M., McPhearson, T. and Peterson, M. N. (2015): The new global urban realm: complex, connected, diffuse, and diverse social-ecological systems. *Sustainability*, 7(5), pp. 5211-5240.
- Partnerships, O. R.-U. (2013): an integrated Approach to Economic Development. *Recuperado el*, 19.
- Pickett, S. T., & Zhou, W. (2015): Global urbanization as a shifting context for applying ecological science toward the sustainable city. *Ecosystem Health and Sustainability*, 1(1), 1- 15.
- Salehi Babamiri, C., Molaei Hashjin, N., Motamedi Mehr, A., & Amar, T. (2017): Trend Analysis of Evolution in the Socio-Cultural Structures of the Peri Urban Villages (Case Study: Saqqez City-Kurdistan Province). *Journal of Research and Rural Planning*, 5(4), 61- 76.
- Shan, Y. (2000): On Extraction and Fractal of Urban and Rural Residential Spatial Pattern in Developed Area [J]. *Acta Geographica Sinica*, 6, 003.
- Tan, M., & Li, X. (2013): The changing settlements in rural areas under urban pressure in China: Patterns, driving forces and policy implications. *Landscape and Urban Planning*, 120, 170-177.
- Wang, K., Zhou, W., Xu, K., Liang, H., Yu, W., & Li, W. (2017): Quantifying changes of villages in the urbanizing Beijing metropolitan region: Integrating remote sensing and GIS analysis. *Remote Sensing*, 9(5), 448.
- Yu, T., Zhang, J, X., Sun, L,J. and Huang, W-Y. (2009): Research on Rural Spatial Distribution in China Based on Urban-Rural Integrated Planning Management, Fourth International Conference on Computer Sciences and Convergence Information Technology, Seoul, Korea, pp. 296- 29.